

Міністерство освіти і науки України
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Луганська обласна організація Української спілки краєзнавців
Луганське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта»
імені Тараса Шевченка
Луганський відділ Українського Географічного товариства
Газета «Краєзнавство. Географія. Туризм»

ПРИРОДНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ТА СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНІ КОМПЛЕКСИ РЕГІОНІВ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої
70-річчю від часу утворення Луганської області*

*27 – 29 травня 2008 року,
м. Луганськ*

Луганськ
«Альма-матер»
2008

УДК 911.001

ББК 65.04

П 77

П 77 Природно-територіальні та суспільно-географічні комплекси регіонів: історія формування, стан, проблеми, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю від часу утворення Луганської області. 27 – 29 травня 2008 р., м. Луганськ / Відп. ред. Ю. О. Кисельов. – Луганськ: Альма-матер, 2008. – 199 с.

Редакційна колегія:

доктор геогр. наук П. Г. Шищенко,
доктор геогр. наук Г. І. Денисик,
доктор геогр. наук А. І. Доценко,
кандидат геогр. наук, доктор пед. наук Л. І. Зеленська,
доктор геогр. наук С. І. Іщук,
доктор геогр. наук Ж. М. Матвіїшина,
кандидат геогр. наук О. О. Кисельова,
кандидат геогр. наук Ю. О. Кисельов.

У збірнику висвітлено актуальні проблеми досліджень природно-територіальних та суспільно-географічних комплексів України, а також суміжних регіонів Російської Федерації. Окремі статті присвячені питанням теоретичної географії та методики викладання географії.

УДК 911.001

ББК 65.04

Тексти подаються мовою оригіналу
та в редакції авторів

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 25.04.2008 р.)*

© Колектив авторів, 2008

© Альма-матер, 2008

I. ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ	
Шниченко П.Г., Олійник Я.Б., Дмитрук О.Ю. Діяльісний підхід у розвитку вищої базової географічної освіти в Україні	3
Денисюк Г.І. Регіональні природничо-географічні дослідження	8
Доценко А.І. Проблеми географічного українознавства у контексті українізації поселень Донбасу	9
Зеленська Л.І. Сценарій підготовки екскурсиводів в регіоні (на прикладі Дніпропетровської області)	11
Іщук С.І., Гладкий О.В. Особливості застосування концепції твк та промислових кластерів при дослідженні промислово-агломераційних утворень	12
Ковальчук І.П., Євсюков Т.О. Геоінформаційно-картографічне моделювання соціально-економічних проблем землекористувань	16
Матвійшина Ж.М., Пархоменко О.Г. Палеопедологічні дослідження захисного валу раннього залізного віку на Черкащині	19
Немець Л.М., Вірченко П.А. Суспільно-географічний аналіз підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у Харківській області за роки незалежності	23
Сивий М.Я. Методологічні підходи до вивчення мінерально-сировинних ресурсів	26
Толчів О.Г. Етапна еволюція географічних парадигм: землеопис –землезнавство – конструктивна географія – планування територій	29
Єфименко В.І., Слоньова Т.І. Луганщина: 70 років соціально-економічного розвитку	30
II. ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	
Белоусова Н.В. Сучасна водогосподарська ситуація в Луганській області та проблеми водокористування.....	33
Бондаренко Ю.Г. Історичні аспекти створення і дослідження природно-заповідних об'єктів	34
Василенко Т.А. До історії вивчення мінерально-сировинної бази Кривбасу	37
Галамай Ю.С. Способи відновлення териконівих ландшафтів	40
Исаева Р.Я., Курдюкова О.Н. Охрана лекарственных растений Луганской области	41
Кармазиненко С.П. Макро- і міроморфологічні особливості чорноземів звичайних південних в межах степової зони України	42
Кисельова О.О. Геологічні чинники розвитку яружної ерозії на Донецькому кряжі	45
Кисельова О.О. Інформаційний потенціал топографічних карт для вивчення яружної ерозії	47
Кисельов Ю.О., Пічугіна І.В. Еколого-економічне районування території Донбасу у світлі сьогодення	48
Кокус В.В. Внесок краєзнавчих осередків Поділля у розвиток зоологічних досліджень краю в 20-х-30-х роках ХХ ст.	50
Конопов Ю.И., Лопатина Е.Ю., Марушкевич М.Т. Ювенилизация земной поверхности и ее значение	53
Крамчанников Н.Н. Геоэкологические проблемы Белгородского водохранилища в условиях антропогенного пресса и основные пути оптимизации его природопользования	55
Лобанова Н.А. Природно-экологические закономерности развития равнинно-степных ландшафтов Волгоградской области	58
Нейман А.М. Методика складання атласу хмар	60
Совгіра С.В., Берчак В.С. Урочище „Княгиня”: просторово-часовий аспект	61
Талах О.В. Гіпсографічна крива Луганської області	62
Удовиченко Н.И. Местонахождения палеогеновых позвоночных Луганской области 63	
Чеболда І.Ю. Потенціал лісових ресурсів сталого розвитку	66
Седов С.А. Перспективи розвитку краєзнавчого туризму в Луганській області	69
III. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ	
Аляев В.А., Аляева О.Е. О роли населения в хозяйственном развитии Волгоградской области в конце XIX-XX вв.	71
Афанасьев О.Е. Концептуальні засади дослідження топонімічної атрактивності території міста	74
Барановський М.О. Депресивність промислових регіонів (на прикладі Луганської області)	76
Бацманова Л.С. К вопросу об эффективности реструктуризации угольной отрасли в старопромышленном регионе – Луганщине	79
Васильева Л.Д., Молодецкий А.Э. Сергеевка и Албена: сравнение рекреационного потенциала курортов Украины и Болгарии	81
Воловик Л.М. Суспільно – географічні дослідження впливу столиці на периферійні райони	84
Гененко И.А., Корнилов А.Г., Пирогова И.В. Оптимизация общественного природопользования сельских населенных пунктов Белгородской области (на примере с. Зинандино Ракитянского района)	87
Грицюк Д.Ю., Бугай Ю.О. Суспільно-географічні аспекти реалізації регіональної політики у форматі досвіду держав ЄС	89
Гринюк Т.А., Молзовий А.А. Маркетингово-географічні дослідження як новий науково-прикладний напрям суспільної географії	90
Деточенко Л.В. Особенности развития международного туризма в Африканском регионе	91

	Єфименко В.І., Фетисова Н.М., Михайличенко А.І. Регіональний аналіз стану здоров'я населення (на прикладі Краснодарського регіону)	94
	Заваріка Г.М. Трансформація сільського розселення населення Луганської області	96
	Зуб Л.В. Шляхи подолання депопуляції населення у регіоні (на прикладі Тернопільської області)	98
3	Кисельов Ю.О. „Нова географія” Е. Банзе та геософія А. Піскозуба: спроба порівняльного аналізу	100
8	Ковальова Є.М. Деякі аспекти стану здоров'я населення Донецької області	101
9	Кононов Ю.И. Значение территориальной организации для контроля и регулирования состояния	
11	природно-производственных систем Донбасса	103
	Корнус А.О., Корнус О.Г. Демографічний потенціал Луганської області та його частка у демографічному	
12	потенціалі північно-східного регіону України	104
	Кошелюк В.А. Проблеми соціально-економічного розвитку промислових областей України,	
16	як відображення недосконалої функціонально-територіальної структури господарства	107
	Кузищин А.В. До питання періодизації соціально-географічних досліджень в Україні	108
19	Літинська О.М. Функціонування регіонального ринку продовольчих товарів	110
	Логвин М.М. Сучасна демографічна поведінка населення та духовне середовище	112
23	Макогон А.Е. Современные проблемы функционирования предприятий угольной промышленности в	
26	Луганской области (на примере шахты «Красный партизан»)	116
	Мариняк Я.О. Розвиток та сучасний стан готельного бізнесу в Україні	119
29	Мартынюк А.А., Мартынюк А.М. Международный туризм в системе внешнеэкономических связей	122
30	Магросов В.Д., Гаврюшенко Г.В. Проблеми визначення критеріїв депресивності територій	125
	Мельник І.Г., Гасвеська Н.С. Демографічні фактори внутрішньорегіональної диференціації бідності	
33	в Луганській області	128
34	Микитюк В.М. Сільська місцевість: суть та основні чинники розвитку	131
37	Молодцовский А.Э., Царук Л.О. Рекреационно-туристические возможности развития молодого города	
40	Причерноморья	132
41	Моргунова О.В. Особенности формирования и функционирования системы рыбного прудового хозяйства ..	134
42	Моштакowa Н.В. Деякі особливості географії культури (на прикладі Луганської області)	136
44	Олійник Т., Белуcова Н.В. Загальна характеристика захворюваності у Марківському районі	
45	Луганської області	138
47	Паньків Н.М. Транспортна інфраструктура гірських районів львівської області	140
48	Пилипенко Г.П., Суворовська О.Л. Ризики при інтенсифікації використання агроландшафтів	142
50	Початков А.А. Динамика и территориальные различия автодорожной сети Воронежской области	143
53	Пуригина Ю. Територіальні й структурні особливості стану здоров'я населення Луганської області	146
55	Руніца О.І. Санаторно-курортна мережа регіону та її дослідження (на прикладі Тернопільської області)	147
58	Савюк О.Ю. Суспільно-географічні аспекти вимірювання та аналізу якості життя сільського населення	
60	Одеського регіону	149
61	Сажнева Н.М., Сажнев М.Л., Арсененко А.І., Орловська Т.О., Сорокіна Ц.В. Передумови розвитку	
62	рекреації в Україні в ХХ столітті	151
66	Сердюк А.М. Ринкова інфраструктура в системі агропромислового виробництва	154
69	Слоньова Т.І., Чикіна Ю.Ю. Місце і роль обласного центру у суспільно-географічному	
71	комплексі Луганщини	155
74	Тітенко З.В. Суспільно-географічні підходи до адміністративного реформування на рівні сільських	
76	територіальних громад	157
79	Холявчук Д.І. Природне різноманіття долини середнього Дністра як передумова рекреаційної діяльності	159
81	Шевченко М. Некоторые аспекты инновационного процесса в хозяйственном комплексе	
84	Луганской области	161
87	Ширшов А.Ф. Эколого-географические проблемы железнодорожного транспорта Волгоградской области ..	162
89	Яворська В.В. Особливості впливу статтево-вікової структури населення на формування геодемографічних	
91	процесів регіону	164
	Янковська Л.В. Гідрологічні заповідні об'єкти Тернопільської області та їх рекреаційне значення	166
	Яснок Т.Є. Суспільно-географічні основи інтегрального вивчення паливно-енергетичного	
	комплексу України	169
	Гавриленко О.П. Промислові геотехсистеми лісостепу України та шляхи їх оптимізації	171
	IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ	
	Бурлаченко К.В., Слоньова Т.І. Освітній комплекс Луганщини за 70 років розвитку:	
	динамічні та структурні зміни	175
	Гринюк Т.А., Буткалюк К.О. Педагогічні кадри у світовому освітньому середовищі і функціонування	
	ринку праці	177
	Ештокин А.Н. Обработка угловых измерений в замкнутом геодезическом ходе с помощью	
	электронных таблиц Microsoft Excel	179
	Михайлова Н.М. Екологічне виховання школярів як складова роботи гуртків еколого-натуралістичного	
	напряму при географічному пізнанні рідного краю	183

Сорокина Г.А. Экологическое образование специалистов сферы туризма как составная часть их специальной подготовки	184
Ступникова А.Д. Практические работы как средство формирования ключевых компетенций учащихся	185
Тімець О.В. Сучасні тенденції розвитку географічної освіти в зарубіжжі	187
Трегубенко О.М. Про необхідність історико-педагогічного аналізу розвитку географічної освіти в Україні ..	189
Филипенко Т.А. Применение проектных технологий на уроках географии	189
Часнікова О.В. Організаційно-педагогічні умови розвитку фахової компетентності з основ економіки вчителів географії в післядипломній освіті	191
Шевчук С.М. Географічне джерелознавство	194

—
П
—

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТОПОГРАФІЧНИХ КАРТ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЯРУЖНОЇ ЕРОЗІЇ

Основним джерелом одержання інформації про розвиток екзогенних процесів, зокрема, яружної ерозії, є топографічні карти. В залежності від масштабу карти на них нанесені ерозійні утворення певної довжини. Найчастіше для ерозійних досліджень на регіональному рівні використовуються топографічні карти масштабу 1:100000, на яких відтворюються ерозійні форми рельєфу завдовжки понад 100 м. При використанні карт меншого масштабу слід використовувати спеціально розраховані поправочні коефіцієнти [2].

Розвиток яружної ерозії в Луганській області відбувається під впливом кількох факторів, серед яких значущими є морфометрія схилів, глибини місцевих базисів ерозії, кількість та інтенсивність опадів, наявність снігового покриву та інтенсивність весняного сніготанення тощо.

Контролюючими факторами є літологічний склад гірських порід, в які вриваються яри, та глибини місцевих базисів ерозії [1].

Таким чином, факторами яроутворення є геоморфологічні та кліматичні чинники.

Луганська область розташована в межах різних тектонічних структур.

В основі лівобережної частини Луганської області лежить слабо рухома геоструктура - платформа, точніше - південне крило Воронежської антеклізи. Тут породи залягають практично горизонтально, що і позначається на досить спокійному характері рельєфу. Структурний похил визначає малонаок річкової мережі, річки тут мають субмеридіональний напрямок.

Розвиток рельєфу знаходиться у певній відповідності до геолого-тектонічних умов, в яких він розвивається. Долиною річки Сіверський Донець територія області виразно поділяється на північну (лівобережну) та південну (правобережну) частини. Оскільки в загальних рисах рельєф ліво- та правобережжя Луганщини сильно різняться, логічно припустити, що різні морфоструктури формувалися у різних тектонічних обстановках. Наслідком цього є і різний характер зарученості в різних частинах області.

Нами були проведені ретельні морфометричні дослідження території Луганської області, які дозволили виявити певні закономірності в поширенні ярів з різними характеристиками (табл. 1, 2) для лівобережжя та правобережжя Луганщини.

Виявилося, що в північній частині області яроутворення проявлялося інтенсивніше, і щільність ярів значно переважає таку на правобережжі (відповідно 68,5 і 31,5%). Ми пояснюємо це морфометричними відмінностями схилів вододілів та річкових долин і балок, які, в свою чергу, зумовлені геолого-тектонічними умовами формування рельєфу території області.

Таблиця 1

Кількість схилових ярів та їх щільність в Луганській області

	100 м	200 м	300 м	400 м	500 м	600-700 м	S, км ²	Всього схилових ярів	Щ _с (схилових), км/км ²
Лівобережжя	964	2832	1049	872	301	451	5216	6469	1,24
	92%	68,5%	60,3%	65,3%	59,2%	59,2%	63,1%	71,3%	
Правобережжя	83	993	483	574	160	311	3050	2604	0,85
	8%	26%	31,5%	39,7%	34,7%	40,8%	36,9%	28,7%	
Разом	1047	3825	1532	1446	461	762	8266	9073	1,04
	11,5%	42,2%	16,9%	15,9%	5,1%	8,4%	100%	100%	

Таблиця 2

Сумарна довжина ярів та їх густина в Луганській області

	100 м	200 м	300 м	400 м	500 м	600-700 м	S, км ²	Разом	Г _с , км/км ²
Лівобережжя	96,4	566,4	314,7	348,8	150,5	293,2	5216	1770	0,34
	92,1	74%	68,5%	60,3%	65,3%	59,2%	63,1%	67,2%	
Правобережжя	8,3	198,6	144,9	229,6	80,0	202,2	3050	863,6	0,28
	7,9%	26%	31,5%	39,7%	34,7%	40,8%	36,9%	32,8%	
Разом	104,7	765	459,6	578,4	230,5	495,4	8266	2633,6	0,31
	3,9	29,1	17,5	22	8,7	18,8	100%	100%	

Густина яружної мережі підкреслює особливості розвитку флювіальних процесів. Практично всі виділені нами категорії ярів на півночі області вдвічі перевищують за протяжністю такі на півдні області, а

кількість ярів довжиною 100 м навіть у 12 разів. На долю останніх припадає 92,1%, в той час як на правобережжі лише 7,9%. Тобто, кількість коротких ярів на рівнинній частині області значно переважає таку на кряжовій.

Проведені розрахунки містять великий потенціал для подальшого аналізу та виявлення закономірностей розвитку та поширення ярів, що має абсолютно визнане екологічне значення.

Література

1. Киселёва О.А. Факторы развития овражной эрозии в Донбассе // Закономерности проявления эрозионных и русловых процессов в различных природных условиях. Тез. докл. IV всесоюз. науч. конфер. - М.: МГУ. - 1987. - С. 81-83.

2. Кисельова О.О. Втрати інформації при використанні топографічних карт різних масштабів для ерозійних досліджень // Наука на рубежі столетий. Матеріали наук.-практ. конф. кафедр географії та інформатики. - Луганськ, 2000. - С. 23-24.

Ю.О. Кисельов, доц., к. г. н., *І.В. Пічугіна*, магістрантка
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ У СВІТЛІ СЬОГОДЕННЯ

Специфічною формою географічної систематизації є районування. Зокрема, еколого-географічне районування дозволяє провести геопросторовий (територіальний) аналіз проявів екологічних проблем. Зважаючи на специфіку Донбасу як багатофункціонального промислового регіону, ми вважаємо особливо значущим його еколого-економічне районування. Це дозволить вирішити ряд проблем з оптимізації природокористування, проаналізувати, вдосконалити та – в майбутньому – використати на практиці результати моніторингових спостережень, скоординувати роботу екологічних управлінь у вирішенні міжрайонних проблем.

Відому схему еколого-економічного районування Донбасу ще 1990 року запропонував В.К. Слюсаренко [1]. В основу своєї схеми зазначений автор поклав такі ознаки території, як галузева структура господарства, адміністративно-територіальний поділ і стан навколишнього середовища.

Вважаючи здійснене В.К. Слюсаренком еколого-економічне районування значним науковим досягненням, що має практичне значення, в той же час мусимо визнати необхідність удосконалення запропонованої схеми. По-перше, майже за 20 років значно поглибилися екологічні проблеми краю. По-друге, зазнала зміни структура господарства регіону, що закономірно вплинуло на особливості прояву сучасних екологічних проблем Донбасу.

Тому ми здійснюємо спробу вдосконалити схему еколого-економічного районування Донбасу й суміжних територій (північні райони Луганської та південні Донецької областей ми до Донбасу не включаємо як такі, що не відповідають критеріям належності до Донбасу). Такими критеріями ми вважаємо:

1) розташування в межах Донецької складчастої споруди (південь Донеччини належить до Українського щита, а північ Луганщини – до Воронежського масиву; отже, вони не можуть бути включені до Донбасу);

2) приуроченість до території поширення покладів кам'яного вугілля робочої потужності. В межах Українського щита кам'яного вугілля немає. Північ Луганщини входить лише до так званого Великого Донбасу, промислова розробка вугілля в межах якого ще залишається справою невизначеної перспективи.

3) причетність до Донецької височини (південь Донеччини приурочений до Приазовської височини, а північ Луганщини – до відрогів Середньоруської височини; не також не дає підстав відносити зазначені території до Донбасу);

4) поширення підприємств вугільної промисловості, яка є галуззю спеціалізації регіону (в межах Приазов'я та Старобільщини таких підприємств немає); отже, і із соціально-економічної точки зору, південь Донеччини й північ Луганщини до Донбасу не належать.

Враховуючи вищезазвані критерії, ми все ж намагалися розглядати території зазначених областей як певні господарські цілості та пропонуємо говорити про „Донбас і суміжні території”. У межах досліджуваного регіону ми пропонуємо виділяти еколого-економічні райони, представлені в табл. 1 і на рис. 1.

Таблиця 1

Еколого-економічні райони	Адміністративні райони
Луганська область	
Придонецький	Кремінський, Новоайдарський, Попаснянський, Слов'яносербський, Станично-Луганський
Луганський	м. Луганськ, Лутугинський, Краснодонський